

ДВЕ САЛЦБУРШКЕ (АНАРХИСТИЧКЕ) АУТОБИОГРАФИЈЕ У УЗАЈАМНОМ ОГЛЕДАЛУ: ТОМАС БЕРНХАРД (1931-1989) И ГЕРХАРД АМАНСХАУЗЕР (1928-2006)

Повезаност. Последњу велику прашину у својој домовини Томас Бернхард је надигао после смрти, фебруара 1989, тестаментом, којим је изричито забранио публикавање и театарско приказивање свих својих дела унутар граница Аустрије. Ипак, његов универзални наследник, полубрат Петер Фабјан, допустио је изузетке у погледу извођења комада тако да су од 1999. постале могуће нове инсценације, с тим да у међувремену нису биле скидане ни оне које су у моменту објављивања тестаamenta биле на репертоару Бургтеатра. Нејасно је међутим како је ту забрану мимоишло и новообјављивање такозваних *ауџобиографских списа*,¹ пет, у целину повезаних, романа аутобиографског карактера, јер је издавач који их је у континуитету од 1975. до 1984. објављивао као прва издања после дводеценијске паузе поново постао *Резигенц Ферлај* из Салцбурга.

Герхард Амансхаузер био је, опет, *сјални* аутор истог издавача, све до тренутка док није дошло до споразумног разлаза, кад је прешао у *Библиотек гер Провинц* из Вајтре која му је изнова објавила целокупна дела, наставила да објављује нова и, како се данас сматра, заправо најбоља, и тако ревитализовала већ заборављеног, самоизолатији посвећеног, писца. Ипак, на иницијативу *Резигенцверлаја* њихова сарадња је изнова покренута у ограниченом облику, наиме у пројекту публикације аутобиографског карактера која се појавила 2001. под насловом *Als Barbar im Prater*.² Ради се о књизи склопљеној од већ раније, у другим контекстима, објављених текстова аутобиографског карактера, писаних уобичајеним ауторовим есејистичким изразом, повезаних новим текстовима насталим транскрипцијом живог ауторовог говора, а који су у књизи назначени различитим фонтом (без серифа). Руковођен изванредним успехом који је донело новообјављивање Бернхардових аутобиографских списа, овај из-

¹ У српском преводу, ова дела су обављена 2009. у једном тому, у едицији *Нојзац*, издавача Футура публикације. Ради се о романима: *Узрок*; *Погрум*; *Дах*; *Хладноћа*; *Дејше*.

² У поменутој едицији *Нојзац* српски превод објављен је 2013. под насловом *Као варварин у Прајшеру*. Као и Бернхардов аутобиографски циклус и ову Амансхаузерову *Ауџобиографију једне младосћи* превео је на српски уредник предметне едиције и аутор овог рада.

давач је највероватније имао идеју да их под својим окриљем сучели с једном различитом, али не и радикално различитом, а већ поготово не неком противном визиуром. Истом стратегијом руководио се и српски издавач поменутих дела, а овај рад заправо покушава да је артикулише.

Сличности и разлике. *Сучелии* овде нипошто не значи правити неку сериозну компарацију. Као прво, то би било неукусно. Бернхардово и Амансхаузерово дело толико је, пре свега енергетски, несамерљиво, да би, ставити их једно поред другог, па их третирати компаративном методом, могло да провоцира само неку подругљиву реакцију. С обзиром на непосредан повод писања овога рада, међутим, *Амансхаузерова аутобиографија једне младоси* пре ће послужити, или ће чак бити злоупотребљена, да због своје лакше прегледности, издвајањем сличности и разлика у овим књижевним приступима у виду компаративних флешева обезбеди један садржајно информативан, разјашњавајући угао за приступање Бернхардовом аутобиографском циклусу, и његовом делу уопште, јер пет „аутобиографских“ романа имају све карактеристике његове „редовне“ прозе. Неко рефлексно светло повратно ће неминовно пасти и на Амансхаузерово штиво и књижевни поступак.

Обе аутобиографије портретишу уметника у младости, сигнал сродности њихових аутора с родоначелником европског књижевног модернизма; у фокусу је развојни период, догађаји који су определили, а делом (Бернхард) и омогућили будућу уметничку егзистенцију, а које нам у Бернхардовом случају помажу да покушамо да разумемо његове инвективе по читавом спектру историјскополитичког поља. Оба аутора припадају мање-више истој генерацији (Амансхаузер је био три године старији, што је у ратним годинама већ стигло да буде веома лоше по њега). Од конститутивног значаја пре свега су разлике у породичном окружењу.

Томас Бернхард, као ванбрачни син Херте Фабјан (Бернхард) и оца Алојза Цукерштетера којег никад није видео, растао је као доводче у мајчиној „законитој“ брачној заједници, комплексном домаћинству којему је уз мајку и очуха и њихово троје заједничке деце повремено (у хаосу рата и још хаотичнијем поратном периоду) припадала и баба Ана Бернхард и деда Јоханес Фројмбихлер и у једном тренутку и њихов син, мајчин брат. Деда је био писац, у младости практични социјалист-анархист, у старости само анархист по убеђењу, с досијеом код полиције и са никаквим могућностима за запослење у државној служби. Једини приход деда је имао од лекторског рада код приватних издавача и од ауторских хонорара, које би у хипу појела хиперинфлација. Породица је живела мизерно. У основи издржавала се помоћним радом мајке и бабе, очух је ратно време провео под пушком. Ујак је помагао код плаћања интерната за Томаса. Већ у последњој години рата Томас је почео самостално да зарађује. Томас је био тешко дете, на несрећу још и слика и прилика свога оца, кривца мајчине животне беде, с којим га је она непрестано поистовећивала кад би јој се нашао пред очима, а у тим приликама јој никада није била далеко од руке ни воловска жила којом је умела да га својски оплете за сваку неподопштину коју би направио. Једино уточиште и заштиту Томас је имао у деди који је од почетка форсирао његове уметничке скло-

ности и мање-више све своје инфлаторне хонораре улагао у Томасово музичко школовање. Деда је био Томасов природни, не-наметнути, ауторитет, а то што су такви слични ауторитети, с мање-више сличним књижевним преференцијама (Монтењ, Паскал, Декарт, Шопенхауер, Кропоткин, Бакуњин) посејани по читавом Бернхардовом прозном опусу, говори или да су сви они донекле склапани по дедином узору или је и сама дедина слика у ових пет романа фризирана по истом моделу персоналног интелектуалног ауторитета за којим има потребу приповедна инстанца у Бернхардовим литерарним конструкцијама, а преко чијих рамена се доспева до оне персонално-анархистичке егзистенције која је способна за денунцијацију свих социјалнополитичких феномена савременог света и која управо у том ставу налази *modus vivendi*. Рецимо, у *Брисању*, том последњем великом роману, постоји упадљива сличност између деде у „аутобиографским“ романима и стрица Георга у односу на Мурау (који је приповедна инстанца). Сам Мурау, с друге стране, долази у исти положај према свом ученику Гамбетију. Међутим, посебно у Бернхардовом случају, треба бити опрезан с употребом биографије у тумачењу литерарних продуката. Утицај можда постоји, али нипошто није каузалан.

Колико је различита средина у којој се развија Герхард Амансхаузер! Та различитост постаје још упадљивија с обзиром на резултат тог развоја у коме и он завршава у једној, додуше различитој, врсти анархизма. И он расте у комплексној, вишегенерацијској породици, али нипошто у некаквом стану у Милнерштрасе (после 1945), него у двоспратној породичној вили на Фестунгсбергу. Деда му је био бивши директор банке у Велсу,³ све док се није уплео у сумњиве финансијске послове, па је после, за тренутак закаснелог, подмирења мањка, као „обешчаћен“ променио и средину. Породица се нашла у Салцбургу, у вили коју је оцу саградио син Рудолф, којему је „директор банке“ махинацијом помогао да разради неки индустријски посао који је овај у међувремену и чињенично разрадио. Герхардов отац је из пролетерског миљеа; оженивши Хедвигу, Герхардову мајку, „увалио се у фино гнездашце“; средњошколски је професор, „што се тада ич није котирало (као ни данас)“, али је барем доктор, па можда ипак с неком перспективом. Ту перспективу донеће му националсоцијализам. У међувремену, Герхард живи између два света, „јучерашњег света“ који репрезентују деда и баба а који му пружа уточиште, и досадног, тривијалног, недотупавног света родитеља. Отац облачи униформу, у напредовању му помаже околност што су он и супруга од оснивања активни и ватрени чланови „Вандерфојела“, „Птица селица“, планинарско-извиђачке, националсоцијалистичком идеологијом задојене пангерманске омладинске организације; временом постаје високорангирани службеник у националсоцијалистичкој хијерархији. За Герхарда то аутоматски значи чланство у Хитлерјугенду, и што је, наравно, много важније, добар положај у њему. Као даровити радиоаматер млади Герхард, који мрзи и презире бескрајна марширања под заставама, постаје групенфирер једне секције Хитлерјугенда за везу, што му наравно без оца за леђима никада не би пошло за руком.

³ Индустријски град, 107 км удаљен од Салцбурга.

*Мислио сам, ѿо марвинче је фиксирано на нешѿо – и људи су истѿо ѿако фиксирани. И ја ѿакође имам ѿакову фиксацију.*⁵

То је управо оно што Бернхард на свој начин увек изнова сугерише: људи су луди и од тог лудила нема се куд ни побећи – ако друштво политичким организовањем живота очигледно заказује, природа такође не нуди излаз, она је још много већа лудница него друштво. Град је болестан, али ни село није крепко, како публику опсењује низ артиста од сваке руке. Оно што постаје јасно на селу јесте системско одумирање природе, њен канибализам, процес труљења и распадања, који се неизбежно шири, о коме Бернхард непрестано говори. У замишљеном стецишту тог развоја појављује се ентропија, коначно стање у коме више не постоји ни облик, ни хијерархија, ни било каква врста диференцијације, где сви феномени природног живота постају индиферентни у довршењу своје иреверзибилне деградације.⁶ Како показују бар три од пет аутобиографских романа (*Подрум, Дах, Хладноћа*), Бернхард је тај рад природе могао рано да осети на својој кожи, али то не значи да његов апсолутни песимизам треба тумачити стањем здравља. Једино ако би се могао бранити апсурдан став да здрав човек не мисли, а да болесник постаје проницљивији.

Иако је несумњиво да Амасхаузерова аутобиографија не документује онакав растући ужас пред ауторитетом и влашћу и правилима апарата грађанског друштва, који је апарат за пустошење људи, како то чине Бернардови аутобиографски романи, Бернхард би, с друге стране, с њим свакако могао да подели осећање ликована над сломом који је наступио:

*Може се замислити и ѿа је за мене значило да је цео васѿиѿни аѿараѿ који ме је био обрађивао у дечјем узрасѿу, цео сисѿем ѿринуде са својим челичењем и идеалима, био укинути једним ударцем и жиѿосан као злочинсѿиво: захваѿио ме је силан осећај слободе, нека врсѿа ѿијансѿива, дивља злурадосѿи над ѿроѿашћу ограслих. Халалио сам им дебакл од свеѿ срца, а ѿри ѿом **изузео самоѿ себе** јер сам у ѿу оѿиѿшенародну ѿровалу лудила, како сам веровао, иѿак био ушао као невино деѿше. Тек ѿосле две деценије ѿолако ми је ѿосѿило јасно да је ѿа рачуница неѿпродукѿивна. Али за ѿрви мах мени је било сѿило до ѿоѿа да се иживим и да уживам у немоћи власѿи, родѿиѿељске куће и васѿиѿача.*⁷

За Бернхарда се, међутим, не може рећи да је уопште стигао да се у том смислу наужива. Зато што су његови и даље живели с оне стране границе, за њега је ауторитарна тортура оличена у националсоцијалистичком управитељу интерната Гринкранцу, одмах после рата просто замењена тортуром чије је оличење био католички управитељ чика Франц. Ништа битно се није променило, само је Хитлерову слику у такваном дневном боравку, иза које је остала бела флека, заменило Христово распеће, а ускоро је почела и тортура гимназије. Нисам сигуран може ли се рећи да Бернхард своју продуктивност црпи управо из тог недостатка ужитка, али ако Амансхаузер своју црпи из накнадног осећања кривице због инволвираности, онда је то осећање

⁵ КВП, стр. 143

⁶ Уп. W. G. Sebald, *Die Beschreibung des Unglücks*, стр. 108-109

⁷ КВП, стр. 147 (подвукао Р. Д.)

већ раније, тако рећи *ex post facto*, морало допринети његовој одлуци да прстом не мрдне за обнову. Он више није желео да буде укључен. За њега је сва та еуфорија, та провала радне енергије усмерене на повећање животног стандарда била само пут до следеће јаме. Свако удаљавање од једноставности представља само увећавање ентропије. Свет какав данас видимо пред собом показује колико је неизмерно био у праву. Његов радикализам није се испољавао само кроз самоодабрану позицију аутсајдера него и кроз форму писма која у суштини одбија да романсира постојеће. Његова форма је доминантно есеј с његовом пропитујућом, сумњајућом, бушкајућом структуром. Тако Амансхаузер, својим избором живота и стратегије писма, у неку руку делује као јунак Бернхардових романа:

На мучне пројрајне појаве шилојине смрти које собом доноси деградација система природе Бернхардови пројрајонисти реалну с пошребом да излаз пошраже у контракцији, у кшалејсији и најзад у ригору мортис. Бела смрти сликара Штрауса (Мраз) поочиледњује шјај покушај ослобађања. У сајласју с шамном најурфилозофијом романтике овде се солидисценција и окамењивање представља као једина моућност избављења.

Али избављењу прешходи фаза духовне хиперактивности, нејоустивој пројштивања, одјонешања, кришковања, околишења и перфорирања које би се лако дало пошовејши с покушајем субјекта који пише да на крају крајева пронађе мир и одговор у неуморном праћењу мисли. Та духовна пренајрејност нејресјано се креће на граници парализе. Оно шшо човеку пошјаје јасно у шаквом сшању, у све више и више филозофском, филозофшичком осамљивању духа, у коме је човек, како објашњава кнез Зурау (Поремећај), нејресјано свесјан свеја кроз шша мозак као шшакав више уојшше не ејзисшира, шшоме се можда још највише приближава Бернхардов појам исшине.⁸

Тај положај у који доспева субјект који пише наравно није нимало удобан. Зато не може бити чудно што је један од двојице овде сучељених литерата у својим дневничким записима написао реченицу: „Било би лепо не бити писац.“ Погодите, који је од њих двојице то чињенично написао?

Напослетку две речи о дејству ових аутобиографских текстова. Критика увек изнова истиче наркотично дејство Бернхардовог текста. То се у подједнакој мери односи и на аутобиографске списе. Као Киплингова змија Ка џанглбоја Моглија, тако он омамљује читаоца својим заводљивим бескрајним изувјаним реченицама да би га, трењем о спирале полиморфног (друштвеног) зла напослетку довео до стања духовног прочишћења. Можда треба сачувати дистанцу пред заводљивом могућношћу идентификације с његовом приповедном инстанцом, али прочишћење које читалац доживи није валута чију веродостојност треба проверавати стављањем под зуб. Савим другачијим, могло би се рећи, дијаметрално различитим средствима нешто слично постиже и Амансхаузер. Његове реченице су источњачки елегантне, ефекат постижу економичношћу и изненадним обртом за шта парадигму поставља први текст насловљен као *Дојаћај*. Утолико ужитак који читалац осети није последица катарзе као услед изложености дејству какве класичне драме, него пре деловања које на чула и ум изврши какав мајсторски састављен хаику.

⁸ W. G. Sebald, *Die Beschreibung des Unglücks*, стр. 109-110.